

Kudělka, Viktor

Kollárův podíl na formování ilyrské poezie

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1968, vol. 17, iss. D15, pp. [31]-44

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108109>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VIKTOR KUDĚLKA

KOLLÁRŮV PODÍL NA FORMOVÁNÍ ILYRSKÉ POEZIE

V bohaté a různorodé literatuře o vzájemných vztazích Jana Kollára a Ilyrismu chybí dodnes speciální práce, která by se cele soustřeďovala ke studiu Kollárova vlivu na literární tvorbu Ilyrů, především na jejich tvorbu básnickou. Ani dosavadní bádání nemohlo tuto dílčí otázku zcela opomíjet; někteří badatelé se dokonce pokoušeli její řešení alespoň naznačit. Buďto však byl Kollárův vliv sledován jen v tvorbě jediného Ilyrského básníka,¹ nebo v jediném konkrétním díle,² anebo se záměr vyšetřit Kollárův podíl v básnické produkci Ilyrů zase ztrácel v přemíře ostatních dokladů o Kollárových stycích s Charvátským prostředím. To platí nejen o syntetických monografických věnovaných zevrubnému zhodnocení celého Ilyrského období,³ nýbrž i o speciálních studích srovnávacích.⁴ Zvýšenou měrou vztahuje se pak na ty práce, které se otázkou Kollárova vlivu na Ilyrskou poezii zabývají jen okrajově v rámci studia Česko-slovensko-jihoslovenských kulturních vztahů za obrození, nebo ve studích pojatých ještě šíře.⁵ Otázku Kollárova vlivu na Ilyrskou poezii nelze jistě v žádném případě zcela izolovat od ostatní problematiky Kollárových styků s Ilyrismem, aniž jí lze vytrhávat z celkového rámce Česko-slovensko-jihoslovenských vztahů v obrozené době. Na druhé straně se však po všech dosavadních výsledcích ukazuje stále více nutnost soustředěného pohledu, který by se v zájmu věci dovedl zřeknout ostatních podrobností, jinak snad pozoruhodných, avšak z hlediska studované problematiky nikoli nezbytných.

1

Kollárovo básnické dílo se objevuje u Charvátů ve společensko-historické i literární situaci, která mu byla neobyčejně příznivá. Podmínky pro jeho působení, zejména ideové, byly v Charvátském prostředí druhé poloviny třicátých let 19. století ještě příznivější než v soudobém literárním vývoji českém, kde se vzhledem k pokročilejšímu stadiu obrozeneckého procesu a ve shodě se změnami potřebami národního hnutí, s jeho zpolitizováním, literární tvorba stále více odpoutávala od staršího obrozenectví v Kollárovském duchu, sblížovala se bezprostředněji s národním životem, navazujíc zároveň kontakt se soudobým literárním romantismem. Naproti tomu Ilyrské hnutí a jeho literatura byly v té době teprve v samých počátcích. Představitelé Ilyrismu, většinou z mladé nastupující obrozenecké generace, stáli tehdy před úkolem vybudovat Ilyrské literatuře jazykovou i pravopisnou základnu a dát jí ideově umělecký program, který by napomáhal rozvoji Ilyrského hnutí, šířil a popularizoval jeho ideologii.

Kollárova poezie, která konkretizovala v básnických obrazech obrozenecké ideje, která byla národním i slovanským programem, vychází za této situace vstříc potřebám formující se Ilyrské literatury. Působí iniciativně a povzbudivě na její vývoj svým dějlným optimismem i svým slovanským patosem a entuziasmem. Jako už předtím v domácím prostředí slovenském a českém, dává nyní též mladým Ilyrským ideologům i básníkům zapomenout na pocit vlastní slabosti a národní nejistoty a poukazem na mnohamiliónové slovanské společenství otevírá před nimi velkorysé perspektivy, posiluje jejich národně buditelské sebevědomí. Tím, že zdůrazňuje dějlnou nutnost jednoty a svornosti všech Slo-

vanů, shoduje se pak i se základní ideologickou orientací Ilyrismu, s jeho myšlenkou národního sjednocení jihoslovanského. V atmosféře počátečního nadšení, kdy ještě nebyly známy pozdější problémy a rozpory, kdy mladí Ilyrové neměli dosud vyhraněné představy o cílech a cestách celého hnutí, uplatňuje se Kollárovo básnické dílo převážně svými kladnými stránkami. Ilyrští básníci jsou strženi národně a slovansky mobilizujícím účinem Kollárových veršů; jejich ideovou i uměleckou problematičnost vzhledem k vlastnímu literárnímu směřování si dosud neuvědomují. Avšak ani v pozdějším vývoji Ilyrské literatury, kdy se tato problematičnost stane zřejmou, neztrácí u nich Kollár jako básník na dřívější autoritě. Ideová i umělecká úskalí Kollárovy poezie — její apolitičnost a nezakotvenost v lidové slovesnosti — se Ilyrskými básníky mlčky obcházejí, jakkoli jsou v dosti značném rozporu s jejich vlastním literárním programem. Počáteční účín Kollárových veršů na mladé Ilyry byl patrně tak mocný, že nemohl oslabit jejich úctu a obdiv k tvůrci „Slávy dcery“ ani tehdy, když dílo samo začalo v Charvátském prostředí pro změněné podmínky očividně ztrácet na své aktuálnosti a působivosti.

Studium Kollárova vlivu v básnické produkci Ilyrismu znesnadňuje však jedna závažná okolnost: překvapivě malý počet charvátských překladů ze „Slávy dcery“ i z ostatní Kollárovy poezie v Ilyrských časopisech třicátých a čtyřicátých let. I když je pravda, že sebepečlivější, ba ani úplný soupis překladů není nikdy s to vystihnout smysl recepce, přece jen bývají zpravidla překlady alespoň spolehlivým vodítkem při zkoumání ohlasu toho nebo onoho autora v jinonárodním prostředí, směrodatným ukazatelem hlavní sféry jeho působení. Na jejich základě můžeme si s jistotou ověřit, co z díla zahraničního autora bylo známo v domácím prostředí a co nikoli; navíc pak se dá z výběru přeložených ukázek vyvodit, které ideově umělecké složky poutaly nejvíce pozornost jinonárodních konzumentů a které naopak byly opomenuty nebo dokonce vědomě potlačeny.

Překlady z Kollárovy poezie, otištěné v Ilyrských časopisech, takové svědectví neposkytují. Z pěti šesti ukázek, jež tam byly za Kollárova života uveřejněny (nepřihlížíme-li k několika dalším překladům z Kollárových sbírek folklórních),⁶ ukázek vcelku nahodilých, nenasvědčujících, že by při výběru byl položen vědomý důraz na určité ideově umělecké složky, nelze totiž vyvozovat dalekosáhlé závěry. Z této pětičky překladů jsou tři dílem Vrazovým: *Krepst* (překlad 4. sonetu z 1. zpěvu „Slávy dcery“; „Nejkrásnější nade všechny ctnosti“); *Pogled* (SD-20: „Těžko zřítí ovšem, když se v krásy“) a *Svrha* (SD-124: „Lásko, lásko! Ó ty sladký klame“).⁷ Avšak spíše než za překlad můžeme považovat všechny tři ukázky za vlastní Vrazovy variace na kollárovske motivy a kollárovska témata, což dotvrzuje mj. i skutečnost, že je Vraz spolu s dvěma dalšími pojal do cyklu původních sonetů „*Sanak i istina*“ (z r. 1845), inspirovaných milostným citem k Hildegardě Karvančícové. Autor překladu dalšího, „*Zalobne svetkovine*“ (SD-356: „Tři dny smutné dávno tiše světím“), který vyšel v Danici r. 1844, není znám. Z poznámky připojené k překladu je zřejmé, že překlad vyšel u příležitosti nového připravovaného vydání „Slávy dcery“ (1845) a že tedy důvod jeho otištění byl spíše propagační. Z ostatní Kollárovy poezie přinesla pak Danica ještě básně „*Slavjan*“ (přeložil ji Mate Topalović).⁸ Vedle Štúra a Ivana Trnského byl Topalović i překladatelem většiny ukázek z Kollárových sbírek slovenských lidových písní. (Obsáhlejší výběry z Kollárovy „Slávy dcery“ v charvátském překladu — Brlićovy, Bosancovy, Španićovy —

vyšly teprve po Kollárově smrti, stejně jako ukázka v antologii Ivana Trnského „Iz slavenske rodbine.“⁹)

Nápadný nepoměr mezi skrovným počtem překladů na jedné straně, a mezi pronikavým ohlasem na straně druhé, který Kollárova poezie vyvolala mezi Ilyry, jak dosvědčuje ostatní kontaktní materiál, pokusil se objasnit už před lety Milivoj Šrepič. Podle jeho názoru je malý počet překladů ze „Slávy dcery“ vysvětlitelný tím, že „svaki izobraženiji Hrvat čitao je Kollárovu pjesmu u izvorniku, ona je bila brevijar u rukama oduševljene omladine ilirske“.¹⁰ Šrepičovo tvrzení podírají také četné výroky ve vzájemné korespondenci Ilyrů a v jejich listech s českými buditeli: ne jeden z nich doznává, že možnost číst „Slávy dceru“ v originále byla pro něho dokonce i důvodem ke studiu češtiny. Na všeobecnou znalost Kollárovy poezie mezi ilyrskými buditeli lze dále usuzovat i z citací, které se velmi často objevují v ilyrských časopisech.¹¹ Popularitu básníka „Slávy dcery“ dosvědčují četné oslavné básně na jeho počest (Mihanovičovy, Stoosova, Pucićova, Bogovićova aj.).¹² Nejprůkaznějším dokladem toho, jak si Ilyrové přisvojili Kollárovo básnické dílo, jak toto dílo v charvátském prostředí doby předbřežnové vskutku zdomácnělo, je však jeho vliv ve vlastní básnické tvorbě Ilyrů.

Kollár působil na mladé Ilyry tím spíše, že jeho básně, inspirované slovan-skou myšlenkou, vyjadřovaly něco, co žilo v charvátské literatuře už od samých jejich počátků. Jak zdůraznil před lety charvátský literární historik, bylo slovanství přímo ideovou dominantou charvátského básnictví předobrozenského.¹³ Jeho hlasatelé byli právě nejvýznačnější představitelé charvátského písemnictví: Kraljić, Palmotić, Vitezović, Kačić-Milošić — tedy autoři, které Ilyrové považovali za své předchůdce a jejich dílo za klasický odkaz. Toto slovanství bylo třeba za Ilyrismu pouze aktualizovat, neboť v období, které mu bezprostředně předcházelo, upadlo poněkud v zapomenutí — nepochybně v souvislosti s celkovou stagnací tehdejšího literárního dění u Charvátů. Slovanská myšlenka, vyslovená Kollárovou poezií, se tak vhodně doplňovala s odkazem slovesné tradice domácí, splývající s ní. Byla také hodnotou, kterou ze všech ideově uměleckých složek Kollárova díla přejímali Ilyrové nejčastěji a nejintenzivněji. Tato skutečnost však na druhé straně rovněž znesnadňuje studium Kollárova vlivu na ilyrskou poezii: v některých případech nedá se nikdy s jistotou určit, zda jde o slovanství přejaté z Kollárova díla a pod jeho vlivem, nebo zda je to slovanství původu domácího, jihoslovanského.

Vedle slovanské myšlenky a spolu s ní proniká z Kollárova díla do ilyrské poezie i jeho vlastenectví. Vlastenecká lyrika byla přímo páteří celé ilyrské literatury, spojujíc se a splývající — podobně jako v básnické tvorbě Kollárově — s lyrikou milostnou (nejvýrazněji u Vraze a Trnského). Dvojjediný motiv lásky k vlasti a k ženě nelze rovněž vysvětlovat v ilyrské (ale ani v ostatní jihoslovanské) poezii mechanicky jen vlivem Kollárovým, jak činilo namnoze starší bádání, aniž přitom zkoumalo, jakou podobu má v konkrétních případech toto spojení milostného a vlasteneckého citu.¹⁴ K jejich spojení v básnické tvorbě vedla ostatně mladé Ilyry už sama atmosféra vlasteneckého nadšení, která byla příznačná pro Charvátsko až do r. 1848. Sami Ilyrové výslovně doznávají, že vlastenectví ovládalo jejich smýšlení a cítění do té míry, že se pak spojovalo i s city, emocemi a myšlenkami soukromými, že si je podřizovalo: „... mi ljubimo domovinu našu kao djevojku, kano ljubiu, mi gorimo za nju, mi smo gotovi umrijeti za nju“, doznává Ljudevit Vukotinić v programové stati, vyjadřuje

tak mentalitu většiny Ilyrů.¹⁵ V podobném duchu píše své vyznání ještě po jedenácti letech i Mirko Bogović.¹⁶ Jsou však v ilyrské poezii díla, která jako Vrazovy „Djulabije“ jsou tímto eroticko-patriotickým lyrismem poplatna Kollárovi zcela nepochybně. Vrazova poezie je ostatně i ojedinělým svědectvím, že se z Kollárova díla přejímá též jeho lyrika milostná bez spojení s motivy vlasteneckými (Vrazův cyklus „*Sanak i istina*“).

Slovanská dominanta „Slávy dcery“ je spjata s Kollárovou mesianistickou vírou v slavnou budoucnost Slovanů a v jejich humanitní poslání. Také tyto kollárovské rysy jsou obsaženy v poezii Ilyrů. Jako Kollár připsují rovněž ilyrští básníci Slovanstvu vznešené poslání v dějinách, vyjadřují víru, že lidstvo se obrodí skrze vyvolené Slovany, ve jménu slovanské myšlenky chtějí lidstvo humanizovat. Nejsilněji se tato mesianistická nota ozývá v pozdní lyrice Preradovićově, psané už v době doznívání Ilyrismu, kdy naděje vkládané do celého hnutí byly po porážce revoluce r. 1848 zmařeny bachovským absolutismem. „Moja nacionalnost je humanitet“, doznává tehdy výslovně Preradović.¹⁷ V duchu Kollárově je pak i slovanství ilyrských básníků motivováno humanisticky, nejednou — jako například v závěru Vrazových „Djulabi“ — důsledněji než u samotného Kollára, který se ve znělkách svého *Slavopekla* této humanitní ideji častokrát zpronevěřil.

Třebaže tedy ilyrská poezie vyrůstala především z národních potřeb a zájmů, a se zřetelem k tomu hledala také podporu v ostatních vyspělejších literaturách, zejména slovanských, nalézajíc ji také v básnickém díle Kollárově, nezavírala se ani podnětům z jiných literatur. Ilyrští básníci tvořili svá díla v době, kdy se v evropském literárním vývoji stále více prosazovala tvorba romantická. S tímto soudobým literárním děním bylo nutno se vyrovnat, osvojit si jeho výboje, neměla-li charvátská literatura nadále setrvávat v dosavadním provincialismu a izolaci. A tak ilyrské básnictví, třebaže má všechny rysy obrozenské literatury těsně spjaté s bojem za národní osvobození, využívá zároveň tvůrčího příkladu soudobé evropské romantiky, slovanské i neslovanské, pokud tato romantická literární tvorba nebyla v rozporu se základní ideovou orientací ilyrského hnutí. Spolu s Kollárem jsou ilyrskými básníky čtení a následování Byron, Hugo, k nimž se ve čtyřicátých letech přirazuje H. Heine.¹⁸ Stejně oblibě jako básník „Slávy dcery“ těší se u ilyrských básníků i Mickiewicz (jmenovitě u Vraze, Puciće, Preradovice), bez ohledu na to, že byl Kollárem odsouzen jako „*nevzdělaník*“ do slovanského pekla.¹⁹ Puškin, kterého podle slov Kollárových rovněž nenadchl génius vzájemnosti, je ilyrskými básníky vyzvedán přímo jako vzor spisovatele národního duchem i výrazem.²⁰ Jde tedy vesměs o básníky a jejich poezii, které Kollár už neporozuměl a kterou nejednou přímo zavrhoval, jak patrně z jeho poněkud jednostranného názoru na byronismus.²¹

Tento zájem o zjevy zdánlivě protichůdné, jakož i aktivní recepce jejich básnické tvorby nebyly rozhodně projevem názorové nedůslednosti, svědectvím bezzásadového eklekticismu ze strany Ilyrů. Zájem o tu i onu tvorbu byl pochopitelný, opodstatněný a většinou přinesl pozitivní výsledky ve vlastní básnické produkci Ilyrismu. V obojím případě totiž docházelo zpravidla k uvážlivému výběru recipovaných hodnot, který byl určován aktuálními potřebami charvátské obrozenské literatury; docházelo k tvůrčímu navazování ve shodě s vlastními ideově uměleckými intencemi ilyrských básníků. Jestliže Kollár byl blízký většině z nich svým celkovým ideovým postojem, svým pojetím slovanství a vlastenectví, neznamenalo to ještě, že se s ním vždycky sdíleli též o proble-

matické stránky jeho básnického díla, o jeho apolitičnost, o jeho zálibu v antikvářské učenosti atd. A jestliže se hlásili k poezii romantických básníků, spřízněni s nimi už samou generační příslušností, nebránilo jim to v kritickém, někdy přímo odmítavém stanovisku k některým extrémním rysům západoevropské romantiky (jako byl např. kult vypjatého individualismu, subjektivistická exaltace, pocity únavy, melancholie a životní přesycenosti). Nebylo to ostatně ani možné u literatury, která vzešla z boje malého, utlačovaného národa za samu existenci, literatury, jejímž posláním bylo kulturní a osvětové povznesení širokých lidových vrstev. Jestliže se například Byron a v jeho duchu také jiní romantikové utkali do orientálního exotismu, ilyřským básníkům se tato exotika a orient bolestně zkonkretizovaly v staletém boji jihoslovanského lidu proti turecké nadvládě. Romantická poezie byla pro Ilyry jedním ze zdrojů nové lyričnosti a obraznosti, jež odpovídaly jejich cítění i vyjadřování mnohem lépe než básnická metoda Kollárova, svou podstatou klasicistická. Tím spíše, že šlo zároveň o básníky, kteří jako Byron nebo Hugo byli též neohroženými bojovníky za svobodu národů a společenský pokrok. Tak si lze vysvětlit kladné hodnocení Byrona, jak se ním setkáváme např. v jubilejní poznámce Demetrově²² nebo ve stati Stanka Vraze, který byl jinak důsledným obhájcem a propagátorem národní svébytnosti ilyřské literatury.²³ Stopy Byronova vlivu, přímého i mezslovansky zprostředkovaného (nejčastěji tvorbou Puškinovou nebo Mickiewiczovou), najdou se pak zejména u Mažuraniće (*Smrt Smail-agy Čengiće*), Demetra (*Grobničko polje*), v lyrice Vrazově, Preradovićově a Kukuljevičově.

Styčných rysů mezi ilyřskou poezií a tvorbou Kollárovou ubývá zejména v druhé polovině čtyřicátých let. Zpolitizování ilyřského hnutí, k němuž tehdy došlo, jakož i přesun těžiška národně osvobozovacího zápasu na boj se vzrůstající maďarizací, vnáší do ilyřské poezie nové, bojovnější tóny. Jestliže vlasteneckou lyriku reprezentovaly v počátcích ilyřismu především tzv. budnice nebo davorije, básně, které při veškerém zápalu a upřímně cítěném patriotismu byly často málo konkrétní a jejichž povrchní rétoričnost vyvolávala nejednou i oprávněné kritické námitky, vlastenecká poezie druhé poloviny čtyřicátých let se naopak vyznačuje nebyvalou konkrétností, politickým ostřím, bojovností, někdy přímo sociálně revolučního dosahu. Nechybějí ovšem ani v této době básně, jejichž autoři spojují ilyřské vlastenectví a slovanství s dynastickým patriotismem a loajalitou vůči monarchii (např. báseň Topalovićova, oslavující dvouhlavého orla, který pod svými křídly chrání probuzené národy slovanské; verše Stoosovy a I. Trnského, v nichž se myšlenka slovanské vzájemnosti pojí s chvalozpěvem na státnickou moudrost a dobrotu panovníkovu). Avšak vlastní tvorbu čtyřicátých let představují nejvýrazněji básně Kukuljevičovy, Bogovićovy, satira a epigramatika Vrazova, slavný epos Mažuranićův. Na Kukuljevičových „Slovankách“ je nejlépe patrné, jak mnozí Ilyrové dospívali od slovanství apolitického i pouze literárního k pojetí výrazně politickému a bojovnému. Tyto a jiné verše i méně známých básníků (např. S. Hržiće, S. Frušiće, M. Stojanoviće) tvoří pak básnický pendant politicky bojovné publicistiky z časopisu „Slavenský jug“, orgánu chorvátské levice; i v ní se stále více ozývají hlasy proti prázdňovému patriotickému tirádám o národní svobodě, proti hluchému „hejslovanění“ (slavenstvovanje) a zdůrazňuje se požadavek skutečné národní svobody v souvislosti s celkovou demokratizací národního života a s protifeudálním bojem.²⁴ Tyto hlasy nezanikají ani po r. 1849, jak svědčí anonymní úvodník „Slovanského jihu“ z r. 1850 „*Liberalci i natražnjaci*“, kde čteme mj.: „Pravi naši liberalci jesu

a myšlenkovou problematiku, vytvářeje ne už ohlasy, nýbrž svébytné umělecké dílo

Jak patrně, orientoval se Vraz převážně na *lyrickou* složku lidové slovesnosti. Využíval hlavně bohatství lidové lyrické písně. Bylo to v souladu s celkovým rázem Vrazovy básnické tvorby, jejíž těžiště leželo v lyrice. Byla tu však i spojitost s Vrazovými zájmy sběratelskými, s jeho zaměřením na lidovou slovesnost slovinskou, která je převahou i uměleckými vrcholy lyrická. Epický živel se po ojedinelých pokusech ve slovinštině uplatnil výrazněji až v druhé sbírce Vrazově „*Hlasy z doubravy žeravinské*“ (1841), shrnující Vrazovy průkopnické pokusy o vytvoření původních balad a romancí v národním duchu. V úvodu sbírky doznává autor výslovně: „Co se týče ducha, který v ní žije, soudím, že nebude pro čtenáře nepochopitelné, proč i tu byly mými neustálými průvodkyněmi a učitelkami lidové písně.“ U některých čísel Vraz přímo poukazuje k jejich závislosti na folklórních předlohách: „*podle lidové písně kraňské*“, „*junácká*“ atd. Přitom se však neomezuje toliko na lidovou tvorbu jihoslovanskou. Mezi baladami nalezneme i některé básnické parafráze folklórních (nebo domněle folklórních) předloh jinoslovanských: mají tu patrně manifestovat myšlenku slovanské vzájemnosti v básnické praxi: „*podle ruského*“, „*podle polského*“, „*podle staročeského*“ atd. Je zde však zastoupena i romance španělská.

Jiný byl způsob využití lidové slovesnosti v básnické tvorbě Ivana Mažuraniće. I u něho se ovšem setkáváme s vysokým hodnocením lidové slovesné tvorby [nejvýrazněji ve stati „*Literatura ilyrská*“ z r. 1841], jak to bylo vlastní celému ilyrskému pokolení. Též u něho provázejí podněty z domácího folklóru téměř celou literární tvorbu, od první známé básně „*Vinodolski dolče, da si zdravo*“ (1830), vytvořené po vzoru čakavských lidových písní z Charvátského Přimoří a Kačičovy „*pesmarice*“, která tam byla v době Mažuranićova mládí nejrozšířenější i nejčtenější knihou — až po vrcholnou skladbu „*Smrt Smail-agy Čenglice*“. Avšak Mažuranićův zájem o lidovou slovesnost byl motivován jinak, než jak tomu bylo u Vraze, a také využití se týkalo jiných oblastí lidové tvorby, jiných žánrů i složek. Nebyl s ním souměřitelný ani co do rozsahu a intenzity v jejich využití. Orientace na lidovou slovesnost nebyla u Mažuraniće zdaleka tak jednoznačná a bezvýhradná. Jestliže Vraz vyzvedával lidovou slovesnost jako vrcholný vzor, který by měli Ilyrové ve své tvorbě následovat, a to nejednou v protikladu k literární produkci dubrovnícko-dalmatské, byl právě Mažuranić, původem Čakavec, jedním z těch, kdož v teorii i v básnické praxi se zdarem usilovali o syntézu obou těchto domácích slovesných tradic. A byl-li pro Vraze příklon k lidové slovesnosti předpokladem i zárukou, že se ilyrská literatura stane vskutku národní a slovanskou obsahově i formálně, k čemuž jí měl dopomoci i příklad soudobých spisovatelů jinoslovanských (Puškina, Gogola, Mickiewicze a jiných), obracel se Mažuranić k folklóru z jiných důvodů. Hledal v něm a oceňoval zprvu totéž, co jej poutalo i na ostatních vzorech — na spisovatelích dubrovnických a italských [od římských klasiků až po soudobé romantiky], a o co sám ve své tvorbě usiloval: prostotu a jednoduchoť výrazu, uměňenost básnického projevu, přísnou skladebnost slovesného výtvoru — tedy rysy, týkající se především stránky výrazové, formové. Ideovost lidové slovesné tvorby zůstávala až do vzniku „*Smrti Smail-agy Čenglice*“ stranou jeho hlavního zájmu a pozornosti. Teprve záměr vytvořit tento epos a práce na jeho realizaci si vynutily hlubší osvojení folklórního bohatství. Z hlediska zvolené tematiky i z hlediska její ideově umělecké interpretace

už totiž nestačilo, aby se Mažuranićův vztah k lidové slovesnosti omezoval jenom na využití jejích jednotlivých prvků, ať tematicko-motivických, ať kompozičně-výrazových. Bylo naopak nutno proniknout k samé ideové a umělecké podstatě lidové tvorby, měla-li realizace díla vskutku odpovídat básnickému záměru. A třebaže se v jeho umělecké výstavbě uplatnily též ostatní podněty, z nichž rostl Mažuranićův styl k vlastní neopakovatelné osobitosti (podněty z Gunduliće a ostatních Dubrovničanů, slovesný odkaz antiky, vliv italské slovesné kultury, příklad soudobých romantiků), podíl lidové slovesnosti ve všech složkách díla očividně převažuje. Bylo to ostatně zcela přirozené u díla, které svým ideově uměleckým záměrem směřovalo ke stejnému cíli jako lidová epika, shodujíc se s ní v národně a sociálně osvoboditelské úkonnosti i ve svém slovanském eticizmu, a které se i samou tematikou stýkalo s útvarem, v lidové tvorbě jihoslovanské nejrozšířenějším a umělecky nejpropracovanějším: s junáckou písní.

S junáckou písní má Mažuranićova skladba společný především vztah k zobrazené skutečnosti. Tak jako anonymní tvůrce junáckých písní hodnotí i Mažuranić události a postavy očima porobených mas, jako oni postihuje ve svém díle hrdinskou etiku jihoslovanského lidu, patos jeho trojjediného zápasu proti feudálnímu vykořisťování, národní porobě i náboženskému útisku. V duchu lidové epiky dochází u Mažuraniće též k ideovému přehodnocení romantického kultu silného jedince: historická postava Smail-agy Čengiće, který byl ostatně i svými tureckými souvěrci a rodáky oslavován jako statečný bojovník, je Mažuranićem znázorněn jako násilník a tyran, jako nepřítel jihoslovanského lidu a všeho křesťanstva. Spolu s tímto ideovým pojetím využívá pak Mažuranić v umělecké výstavbě svého eposu i tvárné postupy a výrazové prostředky junáckých písní — od jejich sevřeně kompozice přes folklórní obraznost až po jejich veršový systém. Skladba je psána osmislabičným veršem (tzv. osmerac), příznačným pro výpravné písně z Mažuranićova rodného Přímoří; ten se pak střídá s národním desetercem, jímž je vytvořena většina junáckých písní štokavské oblasti.

Avšak Mažuranićova skladba „Smrt Smail-agy Čengiće“ obsáhla v sobě též ostatní významné složky dosavadního literárního vývoje v Charvátsku a na ostatním slovanském jihu: vedle tradic lidové slovesnosti, které tvořily její ideově uměleckou základnu, i odkaz spisovatelů dubrovnicko-dalmatských. Spolu s těmito nejvyššími hodnotami domácími pak i kulturní dědictví literatur zahraničních — od antiky až po soudobý romantismus —, které domácí slovesný vývoj provázelo a nejednou i podněcovalo. Mažuranićova báseň stala se onou ideální syntézou, jak po ní Ilyrové neustále volali, syntézou, ve které byly všechny tyto různorodé složky přetvořeny individuálně uměleckou invencí básníka, který se z nich dotvořil hodnot neopakovatelně osobitých, vtělil je do jediného slovesného tvaru.

Tolik tedy o literárně folklórních vztazích v charvátské poezii za Ilyrismu i o jejich konkrétní podobě v básnické tvorbě Vrazově a Mažuranićově. Dokazovat, že obojí tato tvorba není přes intimní soužití s lidovou slovesností jejím pouhým ohlasem, znamenalo by probírat detailně jak celé dílo Vrazovo, tak Mažuranićovo, a analyzovat jeho uměleckou výstavbu. S výjimkou několika básní mladistvých jde všude jinde o individuálně umělecké přetvoření kolektivní tvorby ve svébytné literární dílo, vyjadřující vlastní myšlenky a city svého tvůrce, jeho individualizovaný postoj ke světu, jakož i dobovou ideologii, jejímž

byl stoupencem. Připomeňme alespoň jeden takový rys, společný tvorbě obou básníků, který nemohl být přejat z lidové slovesnosti a který je z hlediska našeho tématu nejvýznamnější, totiž *slovanství*. Třebaže myšlenka slovanská byla obsažena také v jihoslovanském folklóru, třebaže tam zpětně pronikala i z literatury, zejména prostřednictvím zlidovělé pesmarice Kačičice-Miošičice, podoba, jakou má slovanství v díle obou básníků, mohla vyplynout pouze z ilyrského programu, z jeho obrozenecké ideologie.

Srovnáme-li nyní toto všestranné a intenzivní využití lidové slovesnosti ilyryskými básníky s poměrem, jaký k ní zaujímal ve své vlastní tvůrčí praxi Kollár, vidíme na obou stranách značný rozdíl. Jestliže se Kollár shodoval s Iliry v obdivném poměru k lidové slovesnosti, která byla i jemu nejvyšší uměleckou hodnotou, jestliže ji sbíral a vydával, básnicky se jeho folklórní zájmy nijak neprojevovaly. Jeho poměr k lidové slovesnosti byl poměrem učeného filologa a antikvářského historika, ještě zcela poplatného osvícenským názorům, nikoli vztahem slovesného tvůrce inspirovaného jejím příkladem.³² Kollár byl pečlivým sběratelem a spolueditorem lidové slovesnosti, jejím nadšeným obdivovatelem, nikoli však následovatelem.

Z Á V Ě R E M

Kollárovo básnické dílo se objevilo u Charvátů ve společensko-historické situaci, která mu byla neobyčejně příznivá. Podmínky pro jeho působení, zejména ideové, byly v charvátském prostředí 2. poloviny třicátých let 19. století ještě příznivější než v soudobém literárním vývoji českém, kde vzhledem k pokročilejšímu stadiu obrozeneckého procesu a ve shodě se změněnými potřebami národního hnutí se literární tvorba stále více odpoutávala od staršího obrozenečství v kollárovske duchu. Kollárova poezie, která konkretizovala v básnických obrazech obrozenecké ideje, která byla národním i slovanským programem, vycházela vstříc potřebám formující se ilyrské literatury. Působila iniciativně na její vývoj svým dějinným optimismem i svým slovanským patosem a entuziasmem. Počáteční účín Kollárových veršů na mladé Iliry byl tak mocný, že nemohl oslabit jejich úctu a obdiv k tvůrci „Slávy dcery“ ani tehdy, když toto dílo samo začalo v charvátském prostředí následkem změněných podmínek ztrácet na své aktuálnosti a působivosti.

Kollár působil na mladé Iliry tím spíše, že jeho básně, inspirované slovanskou myšlenkou, vyjadřovaly něco, co žilo v charvátské literatuře od samých jejich počátků; slovanství bylo totiž přímo ideovou dominantou charvátského básnictví před obrozením. Tato skutečnost však na druhé straně znesnadňuje studium Kollárova vlivu na ilyrskou poezii: v některých případech nedá se nikdy s jistotou určit, zda jde o slovanství přejaté z Kollárova díla a pod jeho vlivem, anebo zda je to slovanství původu domácího, jihoslovanského. Vedle slovanské myšlenky a spolu s ní proniklo z Kollárova díla do ilyrské poezie i jeho vlastenecké zaujetí. Pouze Vrazova poezie je ojedinelým svědectvím, že se z Kollárova díla přejímá též jeho lyrika milostná — bez spojení s motivy slovansko-vlasteneckými.

POZNÁMKY

- 1 O Kollárově vlivu v poezii Stanka Vraze srov. zejména: Franjo Marković, *O životu i radu Stanka Vraza*, Vljenac 12 (1880), str. 570—590. Též česky: *Stanko Vraz. Jeho život, poesie a působení slovanské*. Dle originálu chorvatského dra. Fr. Markoviće vydaného „Maticí chorvatskou“ v Záhřebě přeložil a sepsal Josef Koublé. V Praze 1882. — Branko Drechsler (Vodník), *Stanko Vraz*, Zagreb 1909, zvl. kapitola Vraz i Kollár, str. 61—76. Karel Paul, *Jan Kollár a Stanko Vraz*. Výroční zpráva c. k. české reálky pražské na Novém městě za školní rok 1909—1910, Praha 1910, str. 3—12. Miroslav Kvapil, *Stanko Vraz a naše národní obrození*, Slovanský přehled 42 (1958), str. 253—254. Jan Máchal, *Stanko Vraz*, Slovanský přehled 13 (1911), str. 12—17. Anton Slodnjak, *O Stanku Vrazu kot slovenskem pesniku*, Slavistična revija 3 (1950), str. 65—90. T ý ž, *O Stanku Vrazu kot slovenskem književniku*, in: *Stanko Vraz*, Slovenska djela I, Zagreb 1952, str. 5—78.
- 2 Srov. Stjepan Bosanac, *Vrazove „Djulabije“ i Kollárova „Slávy dcera“*, Vlenac 31 (1899) str. 14—15, str. 28—30, str. 60—62, str. 76—77, str. 107—110. Dragutin Prohaska, *Vrazove „Djulabije“*, Savremenik 5 (1910), str. 478—491. Slavko Ježić, *Vrazove „Djulabije“*, in: *Stanko Vraz*, Pjesnička djela I, Zagreb 1953, str. 5—40. Stjepan Banović, *Kollárov trag na ulomku jedne Vrazove nesvršene pjesme*, Nastavni vjesnik 34 (1926), str. 124—125. Karel Paul, *K otdaze vlivu Jana Kollára, F. L. Čelakovského a německého romantismu na „Djulabije“ Stanka Vraze*, ČMF 1 (1911), str. 18—20.
- 3 Platon Kulakovskij, *Ilirizm*. Izsledovanje po istorii chorvatskoj literatury perioda vrozozhdenija. Varšava 1894. Djuro Šurmin, *Hrvatski preporod I* (od g. 1793 do g. 1836), *II* (od g. 1836 do g. 1843), Zagreb 1903—1904. Jakša Herceg, *Ilirizam*, Beograd 1935. Antun Barac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*. Knjiga I. Književnost ilirizma, Zagreb 1954. Krešimir Georgijević, *Romantizam kod Hrvata*, Letopis Matice srpske 134 (1958), knj. 382, str. 295—314.
- 4 Srov. Milivoj Šrepić, *Jan Kollár i Hrvati*, in: *Jan Kollár 1793—1852*. Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce „Slávy dcery“. Na oslavu jeho stoletých narozenin redakci Františka Pastrnka vydaly Český akademický spolek ve Vídni a Slovenský akademický spolek „Tatran“ ve Viedni, Vídeň 1893, str. 252—262. Krešimir Georgijević, *Kollárova ideja slovenske uzajamnosti kod Hrvata i Srba*, in: *Slovanská vzajemnost 1836—1936*. Sborník prací k 100. výročí vydání rozpravy Jana Kollára o slovanské vzajemnosti. Uspořádal Jiří Horák, Praha 1938, str. 63—95.
- 5 Srov. Frank Wollman, *Ilirism a Českoslováci*, Československo-jihoslovanská revue 5 (1935), str. 125—135; též francouzsky: *Le Monde Slave* 12 (1935). Karel Paul, *Stúrovo schisma a Gajova myšlenka národního jihoslovanského sjednocení*, ČČM 96 274—275. (1922), str. 15—22, str. 145—157, str. 245—256. Fran Petré, *Vraz a Češi*, Slavica 17 (1939—1940), str. 170—181. Milan Prelog, *Slavenska renesansa 1780—1848*, Zagreb 1924. Václav Burian, *Národnostní ideologie česká a slovanská v jihoslovanském obrození*, in: *Co daly naše země Evropě a lidstvu*, Praha 1940², str. 238—254. Frank Wollman, *Československo-jihoslovanské styky kulturní do války*, Československo-jihoslovanská revue 4 (1934), str. 153—159, str. 172—183. T ý ž, *Slovanství v jazykově literárním obrození u Slovanů*, Praha 1958, zvl. kap. Ilirismus, str. 190—203.
- 6 Srov. např. *Slovak i Tatra*. [Narodna pjesma slovačka iz Sbirke Kollarove.] Preveo Rodoljub Zdenčanin, Ilir iz Ilirije (= Mate Topalović), Danica Ilirska 3 (1837), str. 37. — *Nitra* [Narodna slovačka pjesma]. Preveo Ljudevit Stúr, Slovak, pobratim Iliro-slavah, Danica Ilirska 3 (1837), str. 85. — *Pozlv u boj* [Polag narodne pjesme slovačke]. Preveo Zdenčanin, Danica Ilirska 14 (1848), str. 145.
- 7 Srov. Danica Hrvatska, Slavenska i Dalmatinska 11 (1845), str. 33—34, str. 37—38. Iskra 1 (1845), str. 53—70.
- 8 *Slavjan* [Iz Češkoga] Mate Topalović, Ilir iz Slavonije, Danica Ilirska 1 (1835), str.
- 9 Srov. „*Slávy Dcera*“ ili két *Slave*. Preveo ml. I. A. Brlić, Kolo 9 (1853), str. 53—63. *Ulomci iz „Slávy dcera“ od Jana Kollára*. Preveo Stjepan Bosanac, Vlenac 25 (1893), str. 344—346. *Iz Kollárove „Slávy dcere“* (8, 13, 22, 23, 31, 33). Preveo Stjepan Španić, Prosvjeta 1 (1893), str. 377. *Slávy dcera*. Izabrani soneti. S češkoga preveo i bilješke

- napisao Stjepan Španić, in: Jan Kollár, *Spomenica 1893*, str. 19—112. *Slavenska lipa*. Iz „Slavy dcere“. Preveo Ivan Trnski. Iz slavenske rodbine. Zagreb 1904, str. 19.
- 10 Milivoj Šrepeš, *Jan Kollár i Hrvati*, str. 254.
- 11 Srov. např. Mirko Bogović, *Jutro na Karpatih* (s motom od Kollára), Domorodní glasi 1848, str. 37—40. *Jánu Kollaru* (S mottom od Kollára), *ibid.*, str. 45. Ivan Kukuljević Sakcinski, *Slavjanke*, Zagreb 1848, str. 22. Srov. též Danica Ilirska 7 (1841), č. 2, str. 6, s citací Kollárových veršů: „*Pravda jest co cedry na Libanu ...*“.
- 12 Antun Mihanović, *Odziv Janu Kolaru*, *Uranijska 2* (1838), str. 229. Pavao Stooš, *Pozdrav ...*, *Danica Ilirska 7* (1841) str. 153—154. Antun Mihanović, *Odziv Danice Ivanu Kollaru*, *Danica Horvatska*, Slavonska i Dalmatinska 10 (1844), str. 69. Ognjeslav Utiešenović Ostrožinski, *Spomenik Koperniku, Spinozi, Herderu, Kolaru*, *Vila ostrožinska*, Vídeň 1845, str. 32—37. Mirko Bogović, *Janu Kollaru*, *Domorodní glasi*, *Rěka 1848*, str. 45. I. A. Brlić ml., *Naricanje za J. Kollarom*, *Neven 1* (1852), str. 107—108. Medo Pucić, *Ivanu Kollaru*, in: *Pjesme*, Karlovac, 1862, str. 187—188. Petar Preradović, *U smrt J. Kollara*, *Vienac 22* (1890), str. 33.
- 13 Milivoj Šrepeš, *Jan Kollár i Hrvati*, str. 252.
- 14 Srov. např. Fran Ilesić, *Prešeren in Slovanstvo*, Ljubljana 1900, zvl. str. 8 n. Autor spatřuje Kollárov vliv v Prešernově „Znělkovém věnci“, ačkoliv jej Prešeren dokončil ještě dříve, nežli se mohl seznámit se „Slávy dcerou“. Postačujícím důkazem Kollárova vlivu byla pro Ilesiče skutečnost, že jak Kollár, tak Prešeren spojují ve svých skladbách neopětovanou lásku k milované dívce s láskou k porobené vlasti. S podobným pojetím Kollárova „vlivu“ u básníků Ilyrismu se však setkáváme i u Šrepla.
- 15 Ljudevit Vukotinović, *Ilirizam i kroatizam*, *Kolo 2* (1842), str. 108.
- 16 *Kolo 9* (1853), str. 37—38.
- 17 V dopise E. Regnerová ze 7. 2. 1861, *Gradja za povijest književnosti hrvatske 22* (1952).
- 18 Srov. Mira Gavrin, *Heine u hrvatskoj lirici*. Zbornik radova filozofskog fakulteta u Zagrebu 2 (1954). Antun Barac, *Književnost ilirizma*, zvl. str. 123—127, str. 152—159.
- 19 Srov. nejnověji Karel Krejčí, *Mickiewicz v literaturách západních a jižních Slovanů*, *Slavia 25* (1956), str. 1—17.
- 20 Srov. J. Badalić, *Puškin v chorvatskoj literature*, *Slavjanskaja filologija*, Moskva 1958, str. 316—354. *Ruski pisci u književnosti hrvatskoja preporoda*, *Hrvatsko Kolo 1946*, str. 330—376; též ruský: *Slavia 18* (1947—1948), str. 316—342.
- 21 Srov. Jan Kollár, *Rozpravy o slovanské vzájemnosti*. Souborné vydání uspořádal Miloš Weingart, Praha 1929, str. 201.
- 22 *Danica Ilirska 4* (1838), str. 197.
- 23 *Kolo 8* (1851), str. 3.
- 24 O charvátské levici srov. Vaso Bogdanov, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/1849*, Zagreb 1949. *Hrvatska ljevica u godinama revolucije 1848/1849*. Zagreb 1949.
- 25 *Slavenski jug 3* (1850). — Citace podle Badalićovy studie *Ruski pisci u književnosti hrvatskog preporoda*, str. 375.
- 26 Srov. Marx - Engels, *Spisy 6*, Praha 1959.
- 27 Srov. Bedřich Václavěk, *Lidová slovesnost v českém vývoji literárním*, in: *O české písni lidové a zlidovělé*, Praha 1950, str. 271—295. Karel Dvořák — Felix Vodička, *Věleňování folkloru do obrozenské literatury*, *Česká literatura 3* (1955), str. 293—350.
- 28 Srov. Frank Wollman, *Lidová slovesnost v jazykově literárním obrození Slovanů*, *Slavia 25* (1956), str. 559 n., str. 565 n.
- 29 Srov. *Tri stvarí knjiženstva*, *Kolo 1843*, str. 133.
- 30 *Děla Stanka Vraza V.*, Zagreb 1877, str. 205—206.
- 31 Srov. Karel Dvořák — Felix Vodička, *Věleňování folkloru do obrozenské literatury*, str. 318.
- 32 Srov. Frank Wollman, *Slovanství v jazykově literárním obrození u Slovanů*, str. 167—168: „Pro klasicistický základ poesie i teorie u Kollára je nejlepším dokladem jeho vztah k lidové ústní tvorbě. V době, kdy slovesní umělci velikosti Mickiewiczovy, Puškinovy, Čelakovského čerпали ze zdrojů lidových, Kollár zůstává jimi celkem nedotčen. Vidí lidovou slovesnost jako osvícenský klasicista.“

KOLLÁR'S BEITRAG
AN DER GESTALTUNG DER ILLYRISCHEN POESIE

„Slávy dcera“ von Jan Kollár wirkte auf die illyrischen Dichter vorerst durch ihre Ideologie, durch ihren slawischen Pathos. Nur vereinzelt — in der Poesie Stanko Vraz's — zeigte sich der Einfluss von Kollárs liebreichen Gedichten. Es handelte sich hier meistens nicht um blosse thematische, motivische oder Bildübereinstimmungen, sondern um laufendes Durchdringen von Kollárs slawischer und vaterländischer Ideologie in die illyrische Dichtung, wo sich dann diese Kollárs Ideologie organisch mit dem Slawentum zusammenschloss, das durch Jahrhunderte in der heimischen kroatischen Literaturtradition ausgebildet wurde. Das gegenseitige Durchdringen dieser beiden Teile ist in der illyrischen Poesie so eng, dass man manchmal kaum unterscheiden kann, was der wirkliche Beitrag Kollár's ist und was heimischen, kroatischen Ursprung hat. Kollárs poetisches Werk erscheint so als eine der Ideologiequellen in der Poesie der kroatischen Illyrer.

V. K.